

یک ترجمهٔ بدیع قرآنی به فرانسه

رضا عباسی

کارشناسی ارشد، دانشگاه امام صادق

Le Coran: "Voila le Livre...", Tome 1, al -Fātiha-al-Baqarara (sourates 1 et 2), traduction annotée accompagnée d'études, de concordances et de lexiques par Yahyā Alawi et Javād Hadidi, Qom, Centre pour la traduction du *Saint Coran*. 1421/2000, 619PP.

۰ قرآن، *ذلك الكتاب*، ج ۱، الفاتحه - البقرة، ترجمه، حواشی، تعلیقات، کشف الآیات و واژه‌نامه توسط یحیی علوی و جواد حدیدی، قم، مرکز ترجمهٔ قرآن به زبانهای خارجی، ۱۴۱۲ق.

قرآن پژوهی، از حوزه‌های مهم مطالعات قرآنی، هم در میان مسلمانان و هم در میان خاورشناسان است که خود به دو رشتهٔ اساسی بخش می‌شود: ۱- ترجمهٔ قرآن به زبانهای گوناگون، ۲- نقد و بررسی آن ترجمه‌ها. امروز نیازمند آنیم که روش‌شناسی روشن و نظام یافته‌ای برای ترجمهٔ قرآن و نقد آن ترجمه تدارک ببینیم و بدون چنین نظام و چارچوبی هرکاری در این زمینه، نتیجه‌ای جز افزودن بر حجم کارهای گذشته نخواهد داشت. اهمیت ترجمه‌ای که هم اینک معرفی می‌کنیم، بخصوص در توجه به همین نکته و نیز در کوششی است که برای نمایاندن تاریخ گذشته و دورنمای آینده و جایگاه خود در تاریخ ترجمه قرآن به فرانسه مبذول داشته است.

تاریخ ترجمهٔ قرآن به فرانسه از آغاز تا کنون، بیش از سه قرن سابقه دارد و در این مدت نزدیک به ۳۰ ترجمهٔ کامل و دهها ترجمهٔ ناقص از قرآن انتشار یافته است. تاریخ

این ترجمه‌ها، در زمینه‌های گوناگون، مثلاً چگونگی نگرش خاورشناسان به قرآن، حجم کارهای آنان در باب ترجمه، و یا مقدار مشارکت آنان با مسلمانان در این کار، البته فراز و نشیب بسیار داشته است.

در سال ۱۶۴۷ نخستین ترجمه فرانسوی قرآن پدیدار شد. فرانسوی‌ها که تا آن زمان تنها ترجمه‌های لاتینی را در اختیار داشتند، از آن پس توانستند از ترجمه آندره دوریه (André du Ryer) کنسول فرانسه در مصر بهره‌مند شوند. تنها در سال ۱۹۳۱ م. بود که کوشش جدی مسلمانان برای ترجمه قرآن به فرانسه، توسط لایمیش و بن داوود به ثمر نشست. سپس در سال ۱۹۳۶ م برای اولین بار ترجمه‌ای پدید آمد که حاصل همکاری یک مترجم مسلمان (تیجانی) و یک مترجم فرانسوی (بل) بود، و سرانجام در سال ۲۰۰۰ م. نظیر این همکاری، در ایران محقق گردید.

این ترجمه حاصل سه سال کار مشترک آقایان یحیی علوی (کریستیان بنو) مسلمان فرانسوی الاصل و دارای درجه دکتری در فلسفه و عرفان اسلامی، و جواد حدیدی، دارای تحصیلات حوزوی و درجه دکتری در زبان و ادبیات فرانسه است.

این کتاب، دومین ترجمه منتشر شده توسط «مرکز ترجمه قرآن به زبانهای خارجی» و مهم‌ترین طرح در دست اقدام آن مرکز است. قسمتهایی از این ترجمه قبلاً همراه مقدمه آن، تحت عنوان «درباره ضرورت ترجمه‌ای نوین از قرآن به زبان فرانسه»^۱ در شماره‌های پیاپی (۲-۷) «ترجمان وحی» نشریه تخصصی مرکز ترجمه قرآن منتشر گردیده بود.

دو مترجم دانشمند با نمایاندن کاستی‌های ترجمه‌های پیشین (ر.ک. مقدمه)، بر ضرورت ترجمه‌ای نوین پای فشرده‌اند و راهکار ترجمه گروهی قرآن را برای اجتناب از آن کاستی‌ها مورد تأکید قرار داده‌اند. اما چون این کار گروهی نه امروز میسر است و نه در آینده‌ای قابل پیش‌بینی، مترجمان بهتر آن دیده‌اند که به حداقل شرایط بسنده نمایند و ترجمه خود را آغاز کنند.

بر اساس مندرجات مقدمه حاضر، ترجمه‌هایی که تاکنون از قرآن به فرانسه یا حتی

دیگر زبان‌های اروپایی ارائه شده است، فی الجمله گرفتار کاستی‌های مشخص یکنواخت‌اند، از آن جمله: ۱- گرفتار آمدن در پیش داوریه‌ها و غرض‌ورزیهای گوناگون نسبت به اسلام در زمان‌هایی خاص؛ ۲- عدم وفاداری به متن و ارائه ترجمه‌هایی که بیشتر در پی زیبایی ترجمه است نه دقت در معادل‌های زبانی؛ ۳- ارائه ترجمه‌هایی که توجه خاص به معادل‌یابی‌های واژگانی دارد در نتیجه، برای خواننده دشوار یا حتی گنگ می‌گردد؛ ۴- خطا در فهم قرآن عمدتاً بدلیل نادیده انگاشتن میراث تفسیری مسلمانان؛ ۵- ضعف در تفهیم پیام قرآنی بدلیل عدم احاطه بر زبان مقصد و... البته هر یک از این ایرادها ممکن است تنها مربوط به دوره‌ای خاص از تاریخ ترجمه یا گروه و یا فردی خاص از مترجمان باشد و البته ترجمه حاضر، ادعای آن دارد که در رفع این کاستی‌ها گامی برداشته است (ر.ک: مقدمه)

بخشهای ترجمه:

ترجمه حاضر مشتمل بر پنج بخش به هم پیوسته و در عین حال مستقل است به گونه‌ای که نهایتاً و پس از اتمام ترجمه کل قرآن، هر یک از این بخشها را می‌توان در مجلدی جداگانه و مستقل منتشر کرد. این پنج بخش به ترتیب عبارتند از:

۱- ترجمه فرانسوی آیات همراه با متن عربی سوره‌های فاتحه و بقره (صص ۳۷-۱۳۵).

در این بخش سعی مترجمان بر این بوده که حتی الامکان از سیاق عبارات عربی پیروی کنند، بی‌آنکه گرفتار تعقید و تصنع و ترجمه لفظ به لفظ گردند. گاه در داخل متن فرانسه، کلماتی هم به قصد توضیح، بیشتر میان دو قلاب افزوده‌اند؛ و نیز هر جا ضرورت اقتضا می‌کرده، پانوشتهایی در ذیل متن نهاده‌اند.

۲- بخش دوم که در واقع بخش علمی پژوهشی این ترجمه را تشکیل می‌دهد و «پژوهش و تطابق» خواننده شده، شرح مطالعات و تحقیقات مترجمان در مورد هر کلمه یا آیه، همراه با بسامد آنها در سوره‌های دوگانه است (صص ۱۳۷-۴۱۸). در این بخش ذیل هر آیه، بنا بر اقتضای آن، گاهی تا چهارگونه اطلاع عرضه شده است:

الف: بررسی و تطبیق آیه مورد نظر با دیگر آیات مشابه در دیگر قسمتهای قرآن: این

بررسی شامل است بر: آیاتی که رو ساختی یکسان یا نزدیک با آیه اصلی دارند؛ آیاتی که در ژرف ساخت با آیه اصلی یکسانند، هر چند که رو ساختی متفاوت داشته باشند (این آیات داخل پراتنز و بدنبال آیه اصلی می آیند)؛ آیاتی که با آیه اصلی وحدت موضوعی دارند، اگر چه در رو ساخت یا ژرف ساخت شباهتی باهم نداشته باشند. این بخش عمدتاً مدیون تحقیقات رودی پارت، خاورشناس و مترجم آلمانی است.

ب - مطالعات و تحقیقاتی که به قصد تبیین معنا ارائه شده است. در این مورد مترجمان، معنای پیشنهادی خود را برای هر آیه یا قسمتی از آن عرضه کرده بر اساس منابع سنتی و جدید مورد بررسی قرار می دهند.

نکته قابل توجه آن که مؤلفان، به بهانه دقت و اعتبار بخصوص در بحث واژگان، همه مستندات خود را عیناً به زبان عربی نقل کرده اند.

ج - مؤلفان کوشیده اند، معانی ترجمه شده و نیز زبان متن ترجمه را، خواه از نظر واژگان (به ویژه واژگان نوساخته) و خواه از نظر ساختار توضیح داده به نحوی توجیه کنند.

د - این بخش بر انبوهی، یادداشت تفسیری شامل است که در موارد لزوم به قصد توضیح معنی برگزیده و نقل کرده اند.

۳- بخش سوم کتاب (صص ۴۱۹-۵۰۲) شامل ترجمه لفظ به لفظ آیات در صفحاتی سه ستونی است. شیوه ای که مؤلفان برای عرضه این کار پیش گرفته اند، بدیع است و قضیه تبیین دو خط عربی و اروپایی را (که در دو جهت مخالف نوشته می شوند) حل می کند. بدین سان که کلمات قرآنی و معادل فرانسوی آنها، نه در سطرهای موازی، که در ستونهای عمودی نظام یافته اند.

این کار که از دیدگاه آموزشی و شناسایی تک معادلها بسیار مفید است، بازتاب دغدغه های مترجمان در باز یافتن معادل های دقیق و نیز حفظ توازن کمی میان دو زبان مبدأ و مقصد است. این شیوه، کار را برای تصحیح یا تغییر معادلها در آینده آسان می سازد.

۴ و ۵ - دو واژه نامه بسامدی، یکی فرانسه - عربی (صص ۵۰۳-۵۶۲) و دیگری، عربی - فرانسه (صص ۵۶۶-۶۱۶) پایان بخش کتاب است. این واژه نامه ها، برای

باز یافتن هر یک از کلمات در درون آیات، و نیز برای آشنایی با فرکانس هر واژه، بسیار سود آور است. اما این دو بخش، فعلاً به دو سوره قرآن (۱ و ۲) منحصر است و تا همه قرآن را در بر نگیرد، کارآیی لازم را کسب نخواهد کرد.

شاید بتوان ویژگی‌های چند گونه این ترجمه را به ترتیب زیر خلاصه کرد:

۱- کوشش مترجمان بر آن بوده است که از برداشت‌های مشخص، یا جانبدارانه و یا فرقه‌ای پرهیز کنند تا در مسیر خود قرآن کریم که موجب وحدت همه مسلمانان است، گام نهند. این بی‌طرفی، در گزینش منابع تفسیری و حدیثی و لغوی و زبان‌شناختی نیز جلوه گر است.

۲- در سراسر ترجمه، قرائت حفص که مشهورترین قراءات است، مراعات شده، اما گاه در تعلیقات کتاب، بخصوص در مورد الفاظی که چندگونگی قرائتشان به معانی مختلف می‌انجامد، قراءات دیگر را نیز نقل کرده‌اند؛ در این میان، به قرائت ورش که میان مسلمانان فرانسه زبان افریقا بیشتر شهرت دارد، توجه خاص شده است.

۳- مترجمان کوشیده‌اند بر خلاف خاورشناسان، از روش‌های لغت‌شناسی و زبان‌شناسی محض پرهیز کرده بیشتر به سنت و روایت در تفاسیر اسلامی اعتماد ورزند. ما امیدواریم این کار عظیم که برای نخستین بار در ایران آغاز شده و بی تردید می‌تواند در سطح جهان نیز مورد عنایت قرار گیرد، هر چه زودتر به انجام رسد. خداوند به هر دو مترجم دانشمند جزای خیر و طول عمر عطا کند.